

(Κείμενο από απομαγνητοφώνηση – Καθηγητής Χαράλαμπος Παπασωτηρίου)

«Ευχαριστώ πάρα πολύ τους συντελεστές του συνεδρίου για την πρόσκληση. Είναι πολύ μεγάλη χαρά που βρίσκομαι στη Σπάρτη! Η προηγούμενη φορά ήταν το 1983, οπότε ήταν καιρός να ξανά έρθω.

Θα ξεκινήσω με την διαπίστωση ότι ο ελληνισμός έχει γίνει πλουσιότερος στις στρατηγικές παραδόσεις στον κόσμο. Από τον Όμηρο έως τη κλασική Ελλάδα, τον Μέγα Αλέξανδρο, το Βυζάντιο με την σπουδαία στρατηγική παράδοση του και την νεότερη Ελλάδα.

Θα σταθώ κυρίως στη κλασική περίοδο, την περίοδο που η Σπάρτη ήταν ισχυρότερη χερσαία δύναμη αλλά θα ήθελα να τονίσω ότι στην αρχαϊκή περίοδο, που είναι η εποχή των Ομηρικών επών, του Τρωικού πολέμου, η εποχή του χαλκού, τα μέταλλα εκείνη την εποχή ήταν σπάνια που σήμαινε ότι, πλήρη πανοπλία μπορούσαν να έχουν μονάχα οι πολύ ευκατάστατοι, δηλαδή αν παρατηρήσουμε στα Ομηρικά έπη και στην Ιλιάδα κυρίως πολεμούσαν οι βασιλείς, οι στρατοί ήταν πολύ μικροί και οι κύριοι πολεμιστές ήταν ο Αγαμέμνων και ο Αχιλλέας.

Οπότε έχουμε το πρότυπο της ατομικής ανδρείας, του ατομικού ηρωισμού. Τον ίδιο τον Τρωικό πόλεμο, να τονίσω εδώ, δε τον έκρινε ο ηρωικός Αχιλλέας αλλά ο πολυμήχανος Οδυσσέας με την στρατηγική παραπλάνησης. Αλλά παρ όλα αυτά, η εποχή του χαλκού, εποχή σπανιότατων μετάλλων, σήμαινε ότι τα πολιτικά συστήματα ήταν μοναρχικά ή αριστοκρατικά. Λίγοι ήταν σε θέση να προμηθεύονται την πανοπλία και να είναι οι πολεμιστές.

Την εποχή του σιδήρου αυτό αλλάζει. Έχουμε πολύ μεγαλύτερη αφθονία μετάλλου που σημαίνει ότι μεγαλύτερο ποσοστό των ανδρών στις κοινωνίες τις αγροτικές - αναφέρομαι κυρίως στη νότια Ελλάδα, δηλαδή κάτω από τη Θεσσαλία, όπου αναπτύχθηκε ένας νέος τρόπος πολέμου - πολύ μεγαλύτερο ποσοστό των ανδρών ήταν σε θέση να αποκτήσει πανοπλία, άρα να εντάσσεται στον στρατό και η κοινωνία άρχισε να βαδίζει προς εκδημοκρατισμό.

Κυρίως στην αρχαία Ελλάδα, συμμετοχή στο πολιτικό σύστημα είχαν αυτοί που πολεμούσαν γιατί σημαντικότερη απόφαση που πρέπει να πάρει ένα πολιτικό σύστημα είναι ο πόλεμος και η ειρήνη. Όποιος ήταν σε θέση να συμμετάσχει στον πόλεμο, είχε και δικαίωμα συμμετοχής στα πολιτικά.

Άρα έχουμε μια πίεση προς εκδημοκρατισμό, όχι πλήρη εκδημοκρατισμό, επειδή μια χαρακτηριστική ελληνική πόλη, οι ευκατάστατοι αγρότες, ήταν σε θέση να αποκτήσουν τη πανοπλία, να γίνουν οπλίτες και να συμμετέχουν στις μάχες. Άρα οι άποροι δεν συμμετείχαν στο πολιτικό σύστημα.

Η Αθήνα έλυσε αυτό το πρόβλημα και έγινε πιο δημοκρατική βάζοντας τους άπορους να είναι κωπηλάτες στα πλοία, να συμμετέχουν όχι με την ακριβή πανοπλία

αλλά με έναν τρόπο που δεν προϋπέθετε πλούτο , κάποια ευμάρεια, κάποιο επίπεδο ευμάρειας.

Τώρα σε μία τυπική πόλη- κράτος της νότιας Ελλάδος, οι οπλίτες που συμμετείχαν στον πόλεμο ήταν αγρότες, άρα μιλάμε για αγρότες οπλίτες με μεγάλη εξαίρεση τη Σπάρτη.

Στη Σπάρτη οι οπλίτες δεν ήταν αγρότες , είχαν τους εἰλωτες και ούτω καθεξής, διστάζω να πω επαγγελματίες αλλά εν πάση περιπτώσει αφοσιωμένοι , πιο πλήρους απασχόλησης στις πολεμικές τέχνες και αρετές. Άρα μια τυπική ελληνική πόλη είχε και αγρότες ,οι οποίοι ήταν οπλίτες και αυτό δημιουργούσε κάποιους περιορισμούς.

Γνωρίζουμε όλοι ότι η σεζόν στην πολεμική αρχαιότητα ήταν το καλοκαίρι,δεν γίνονταν επιχειρήσεις τον χειμώνα αλλά εάν εσείς ήσασταν ο επιτιθέμενος και εδώ η ανάλυση βασίζεται στα επιχειρήματα τον Χάντσον, αν ήθελες να προκαλέσεις πόλεμο έναντι μιας άλλης πόλης κράτους , έπρεπε να απειλήσεις την οικονομία της , δηλαδή τον αγροτικό τομέα της.

Τώρα ο Βίκτωρ Χάντσον ο οποίος προέρχεται από αγροτική οικογένεια της Καλιφόρνιας διαπίστωσε ότι αν θες να πλήξεις μια αγροτική οικονομία στην νότια Ελλάδα είναι πάρα πολύ δύσκολο να πλήξεις αμπέλια ή ελιές ,γιατί ως φυτά είναι πολύ δύσκολα να τα κόψεις . Δοκιμάστε να κόψετε μία ελιά, είναι σκληρό δέντρο και το αμπέλι εξίσου .

Άρα στην ουσία μπορείς να πλήξεις τον αγροτικό τομέα μιας αντίπαλης πόλης στα σιτάρια της και κυρίως λίγο πριν το θέρισμα που ήταν ιδιαίτερα ξερά και βάζονται από εμπρησμό που σημαίνει ότι η περίοδος των μαχών ήταν πολύ περιορισμένη . Θα πήγαινε ένας στρατός να απειλήσει τα σιτάρια της αντίπαλης πόλης κράτους ,να αναγκάσει την αντίπαλη πόλη να βγάλει τους οπλίτες της και να δώσει μάχη.

Τώρα ποιοι οπλίτες συμμετείχαν στις μάχες , η απάντηση είναι ότι δεν υπήρχε στρατιωτική θητεία, όπως την ξέρουμε σήμερα. Επιλέξιμοι για να συμμετάσχουν ήταν όλοι οι άντρες από ηλικία 18 έως 60, που ήταν σε θέση να έχουν πανοπλία , και την πανοπλία δεν τους τη παρείχε η πόλη , έπρεπε να την εξασφαλίσουν μόνη τους . Άρα πρέπει να φανταστούμε τους οπλίτες να είναι πατέρας ,γιος, αδέρφια , θείοι ,ανίψια, φίλοι όλη η κοινωνία που βρίσκονται στην μάχη . Ιδιαίτερη συνοχή αφενός και αλληλεγγύη και από την άλλη ήταν πολύ δύσκολο να δείξεις δειλία διότι θα ντροπιαστείς μπροστά σε όλους τους συγγενής και τους φίλους σου.

Τώρα ποιον τρόπο πολέμου υιοθέτησαν στον οποίο αρίστευσε η Σπάρτη επειδή δεν ήταν αγρότες , ήταν ένας τρόπος πολέμου που είχαν μία αναμέτρηση που θα κρατούσε 2 ώρες και μετά θα πήγαιναν πίσω στα χωράφια , στις αγροτικές δραστηριότητες .

Τώρα μη φανταστείτε ότι στις εκστρατείες τις αρχαίας Ελλάδας, οι οπλίτες όταν έκανα τις πορείες φορούσαν τις πανοπλίες τους . Η ασπίδα ήταν μόλις 7 κιλά,

φορούσαν κράνος ,θώρακα και όλα τα άλλα, όπως το δόρυ, τα οποία κουβαλούσαν δούλοι ή οι άποροι συμπολίτες με βοηθητικούς ρόλους .

Άρα όταν γινόταν η πορεία , επιλεγόταν ένα μέρος για την αναμέτρηση ,θα ήταν συνήθως πεδινό -λείο . Ένας από τους λόγους που έγιναν πολλές μάχες στη Βοιωτία είναι γιατί έχει πολλά κατάλληλα μέρη . Λεία επίπεδα χωρίς εμπόδια. Όταν φτάνουν οι δύο στρατοί στο πεδίο (εδώ μιλάμε για συμβατικό τρόπο πολέμου, ότι ακολουθεί συμβάσεις) κάνουν τις κατάλληλες πορείες θα βρουν το κατάλληλο πεδίο και σε απόσταση λιγότερο από 200 μέτρα οι δύο στρατοί φορώντας τις πανοπλίες .

Η ασπίδα είναι λίγο λιγότερο από ένα μέτρο σε διάμετρο, στρογγυλή, δεν καλύπτει πλήρως τον οπλίτη που την κρατάει, αλλά γίνεται αναμέτρηση με πυκνή παράταξη πεζικού, το οποίο είναι απαραίτητο σε περίπτωση που ο αντίπαλος έχει ιππικό ,μικρά παρατεταγμένο πεζικό δε μπορεί να του επιτεθεί. Τουλάχιστον μετωπικά .

Η τυπική παράταξη είναι 8 βάθος , το μέτωπο ας υποθέσουμε ότι είναι 1000 το βάθος 8.000, υποθετικό παράδειγμα, άλλα όχι έξω από τα συνηθισμένα . Άρα ο κάθε οπλίτης με την ασπίδα του καλύπτει το αριστερό μέρος του δικού του σώματος και το δεξί μέρος του διπλανού . Αυτό αφήνει έναν οπλίτη ευάλωτο, ο οποίος είναι ο πρώτος δεξιά γιατί δεν έχει έναν δεξιά του να την καλύψει ,και αυτός είναι ο στρατηγός. Ο στρατηγός είχε τη πιο επικίνδυνη μπροστινή θέση ,όχι όπως συνέβαινε στον Α Παγκόσμιο που οι στρατηγοί είναι στα μετόπισθεν .

Στην αρχαία ελληνική παράταξη είναι μπροστά ,μπροστά δεξιά. Όταν ετοιμαστούν οι δύο πλευρές , οι δύο παρατάξεις ξεκινάει το βάδην, το οποίο όσο πλησιάζουν οι δύο παρατάξεις γίνεται ελαφρύ τρέξιμο .Ο κάθε οπλίτης έχει πολύ περιορισμένη εικόνα . Μέσα στη περικεφαλαία δε βλέπεις και πολύ δεξιά και αριστερά , είναι πολύ ευάλωτες ευθύνες.

Σε πανικούς άμα δεν έχεις αντίληψη του τι γίνεται , δηλαδή μία αρχαία ελληνική μάχη κρίνονταν συχνά από το ποια πλευρά θα πανικοβληθεί πρώτη . Όσο πλησιάζουν οι δυο παρατάξεις , οι βοηθητικές δυνάμεις ,πιο ελαφρώς οπλισμένες που ρίχνουν με τόξα ή με ελαφριά δόρατα ,προσπαθούν να πλήξουν η μία πλευρά τη άλλη, αλλά αυτοί δε κάνουν τη σοβαρή ζημιά .

Στο τέλος αυξάνεται η ταχύτητα των δύο πλευρών και εδώ η ιδιαιτερότητα των Σπαρτιατών ήταν ότι δε χαλούσαν τη παράταξη. Ήταν τόσο πειθαρχημένοι, γιατί όταν συγκρουστείς με τον άλλον και κάποιοι τρέχουν πιο γρήγορα ,κινδυνεύει η παράταξη να διασαλευτεί .Οι σπαρτιάτες κρατούσαν την παράταξη. Ήταν τόσο καλά εκπαιδευμένοι γιατί ήταν πλήρους απασχόλησης στην πολεμική τέχνη .

Μετά ακολουθούσε η σύγκρουση, όπου συνήθως με τα δόρατα και να αναφέρω ότι οι πρώτες τρεις γραμμές ήταν με τα δόρατα γιατί πιο πίσω δεν είχε νόημα να υπάρχουν τα δόρατα, δεν έφταναν . Σίγουρα στόχευαν πάνω από την ασπίδα της αντίπαλης πλευράς, στο λαιμό ,στον ώμο ,στα μάτια αν γίνεται .

Αμέσως έπεφταν νεκροί ή βαριά τραυματισμένοι το 4 -5% και μετά ακολουθούσε το σπρώξιμο . Τα όρθια δόρατα είχαν αιχμηρό σημείο για να χτυπάς όσους έχουν πέσει από την αντίπαλη πλευρά . Μικρά σπαθιά για την κοντινή μάχη και το αποτέλεσμα κρινόταν από το ποια πλευρά θα πανικοβαλλόταν πρώτη , από φήμες, από φόβο , ειδικά αν έχεις απέναντι τους Σπαρτιάτες , έχεις και ένα δέος διότι αυτοί ήταν τόσο καλά προετοιμασμένοι που οι αντίπαλοι τους πιο πιθανό ήταν να πανικοβληθούν οι αντίπαλοι .

Μετά η πλευρά που πανικοβαλλόταν άρχιζε να το βάζει στα πόδια . Λέει ο Θουκυδίδης ότι ήταν πολύ περισσότερες οι ασπίδες της μάχης απ ό,τι οι νεκροί και οι τραυματίες. Δηλαδή πετούσαν τις ασπίδες και το έβαζαν στα πόδια. Δε τους κυνηγούσαν οι οπλίτες ,δε μπορούσαν κιόλας, γιατί άμα είσαι οπλίτης με βαρύ οπλισμό δε μπορείς να τρέξεις , ελαφριά τμήματα ,όπως τοξότες μπορούσαν να τους κυνηγήσουν για ένα διάστημα αλλά κυρίως σκοπός στον αρχαίο ελληνικό πόλεμο δεν ήταν να εξολοθρεύσει τον αντίπαλο δεν ήταν ολοκληρωτικοί πόλεμοι με σκοπό να μην υπάρχει ο αντίπαλος . Αλλά μετά τη μάχη λες η διαφορά μας ήταν αυτά τα κομμάτια εδάφους ,χάσατε εσείς, παίρνουμε εμείς το έδαφος.

Σε αυτό τον τρόπο πολέμου , οι καλύτεροι ήταν οι Σπαρτιάτες και είναι χαρακτηριστικό ότι ο Περικλής επέλεξε να μη δίνει μάχες , στρατηγική του ήταν να μην αντιμετωπίζει τους Σπαρτιάτες στα πεδία των μαχών ακόμα κ αν κατάστρεφαν τους αγρούς στην Αττική ,γιατί έφερναν τροφή από τον Εύξεινο Πόντο και έχουν τους στόλους και δε χρειάζονταν να προστατεύουν τους αγρούς, αλλά θα νικούσαν τη Σπάρτη με άλλους τρόπους,πιο έμμεσους ,εξουθένωσης ,όχι παραταγμένη μάχη .

Τώρα αυτός ο τρόπος πολέμου και θα ολοκληρώσω πολύ σύντομα , τελειοποιήθηκε αργότερα από τους Μακεδόνες, δίνοντας τη δυνατότητα στον Αλέξανδρο να φτάσει μέχρι την Ινδία ,βελτιώθηκε ακόμα περισσότερο από τους Ρωμαίους που έσπασαν την παράταξη, δεν ήταν μία ενιαία παράταξη , την έσπασαν σε μέρη πιο ευέλικτα . Έσβησε στον Μεσαίωνα αλλά αναβιώθηκε στην Αναγέννηση όταν οι Λόγιοι της Αναγέννησης ανακάλυψαν αρχαία και λατινικά κείμενα που αναφερόταν σε αυτό το τρόπο πολέμου .

Άρα έχουμε τις πυκνές παρατάξεις πεζικού που ξεκινούν από την Αναγέννηση και φτάνουν έως τους Ναπολεόντειους πολέμους, στα μέσα του 19 αιώνα, που πυκνή παράταξη πεζικού εγκαταλείφθηκε λόγω εξελικτικής στρατηγικής τεχνολογίας με βόμβες ,πολυβόλα, που πλέον δεν καθιστούσαν εφικτή την πυκνή παράταξη .

Άρα κάτι που ξεκίνησε από τις αγροτικές πόλεις- κράτη της νότιας αρχαίας Ελλάδας , άσκησε μια μεγάλη επιρροή στο τρόπο πολέμου στην Ευρώπη μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα.

Σας ευχαριστώ.